

Технологія розвитку словесної творчості засобом міжпредметної інтеграції в системі компетентнісної освіти

До питання про сутність міжпредметної інтеграції, яка сприяє розвитку особистісно зорієнтованого креативного підходу перспективних шляхів реалізації провідних функцій особистісно зорієнтованої освіти, і, передусім, її домінуючого принципу – природовідповідності.

Ключові слова: міжпредметна інтеграція, розвиток, види мистецтв, види художньої діяльності, засоби розвитку мовлення, природовідповідність, проектна діяльність, компетентність.

Особистісно зорієнтований підхід до навчання, як встановлено дослідженнями відомого вченого С.Гончаренка, успішно здійснюється засобами інтеграції, оскільки учень сам у змозі обирати «опорні» знання з різних предметів з максимальною орієнтацією на особистісний досвід, який склався у нього під впливом як попереднього навчання, так і більш широкого взаємодії з довкіллям [6, с.27].

Метою даної статті є обговорення принципу міжпредметної інтеграції (повної або часткової), що відповідає психічній та фізіологічній природі дитини, сутності самої мови як суспільного явища в його зв'язках з усіма аспектами багатогранного світу, і тому цілком може бути покладений у фундамент сучасної лінгводидактики.

У новітніх дослідженнях з'ясовується сутність міжпредметної інтеграції як однієї із провідних розвивальних функцій особистісно зорієнтованої освіти та перспективних шляхів її реалізації, і передусім її домінуючого принципу – природовідповідності (В.Вернадський, Ю.Громико, С.Гончаренко, Н.Зверева, А.Касьян, О.Біляєв, О.Савченко, А.Хуторської).

Міжпредметна інтеграція може бути повною або частковою. Повна інтеграція як органічне об'єднання в одному курсі різних навчальних предметів, дає змогу нівелювати деякі недоліки предметної системи навчання, зокрема розрізненість і фрагментарність та залучити потрібні відомості із суміжних предметів, що сприяє різнобічному, емоційному і цілісному засвоєнню знань [8, с.260].

У вітчизняній теорії й практиці відомі такі інтегровані курси як «Горішок» М.Вашуленка, «Довкілля» В.Ільченко, «Художня праця» В.Тименка, «Природознавство» Н.Бібік, Н.Коваль, «Я і Україна» Н.Бібік, «Музика» О.Лобової, «Українська література» М.Зваричевської тощо.

Часткова інтеграція полягає в поєднанні матеріалу з різних предметів, яке підпорядковане одній темі. На її основі будуються інтегровані уроки, які є ефективним засобом оновлення навчально-виховного процесу.

Дидактичні особливості інтегрованих уроків з'ясовано відомим дидактом О.Савченком. Йдеться про органічне поєднання в уроці відомостей інших навчальних предметів навколо однієї теми, що сприяє «інформаційному збагаченню сприймання, мислення і почуттів учнів за рахунок залучення цікавого матеріалу, що дає змогу з різних сторін пізнати якість явища, поняття, досягти цілісності знань». У дослідженні О.Савченка акцентується на відмінності міжпредметної інтеграції та міжпредметних зв'язків. Інтегровані уроки (міжпредметну інтеграцію) слід відрізняти від звичайних занять з мови, на яких використовуються передбачені програмою міжпредметні зв'язки, що являють собою коротке принагідне використання на уроці відомостей з матеріалу інших предметів, які сприяють глибшому сприйманню та осмисленню вивчуваного поняття або явища [8, с.115].

Оволодіння молодшими школярами умінням самостійно вчитися означене у найважливіших результатах початкової мовної освіти. Це вміння у сучасній дидактиці

визначається як ключова компетентність учнів, що формується на міжпредметному змісті і передбачає посилену увагу до практичного засвоєння знань, умінь на рівні їх самостійного застосування у різних навчальних життєвих ситуаціях. Попри всю значущість цієї проблеми, вона ще не набула поширення у масовому педагогічному досвіді. Уперше здійснений наприкінці 2004–2005 навчального року в окремих областях України моніторинг якості початкової освіти на комплексному тесті засвідчив недостатню сформованість уміння дітей читати і розуміти новий текст, застосовувати навчальні знання у нових ситуаціях, близьких до життєвого досвіду. Поступово змінюється підхід до оцінювання якості початкової освіти. Інновації у цій справі виявляються у якості контролю – саме за результатами практичної діяльності молодших школярів, яка передбачає інтеграцію знань і умінь з різних предметів.

Традиційна методика, побудована на засадах системно-описового підходу, не відповідає вимогам часу. Вона орієнтує в основному на запам'ятовування системи мовних засобів. З огляду на ці фундаментальні положення теорії мовленнєвої діяльності про механізми мовлення важливо передбачити у змісті початкового курсу рідної мови раціональне співвідношення комунікативної орієнтації та свідомої систематизації мовного матеріалу.

Лінгводидактичні особливості інтегрованих уроків обґрунтовано в працях видатного вченого ОБіляєва, передусім визначено два основні типи міжпредметної інтеграції: 1) інтеграцію за змістом (залучення матеріалу та видів діяльності з інших, дотичних предметів); 2) інтеграцію за способами пізнавальної діяльності, якими є спостереження, мислення, мовлення [1, с.38].

Блискучим прикладом проведення інтегрованих уроків є досвід В.Сухомлинського, його «уроки мислення в природі», які він проводив у Павлицькій школі для 6–річних учнів. Це, на погляд вчених, – інтеграція основних видів пізнавальної діяльності (спостереження, мислення, мовлення) з метою навчання, виховання і розвитку дітей 6–7 років.

Система інтегрованих уроків рідної мови і мовлення, створена співробітниками лабораторії навчання української мови Інституту педагогіки АПН України, ґрунтується на комунікативно-функціональному підході до опанування мовних знань. Саме підхід Л.Варзаської надає можливість методично конкретизувати сукупність комплексних вправ і завдань за способами інтеграції змісту предметів та видів діяльності, рівнем самостійності й творчості. Пропонована модель навчання зорієнтована на формування: перспективних способів сприймання, відтворення, побудови і оцінки тексту та розвитку на цій основі умінь і навичок в чотирьох видах мовленнєвої діяльності (слухання–розуміння, читання, говоріння, письмо); умінь виражати думку в різних типах, стилях, жанрах мовлення; прийомів та способів творчої діяльності й емоційно-ціннісного ставлення до світу; національної свідомості і громадської активності.

Значим досягненням новітньої педагогічної думки є праці видатного російського дидакта А.Хуторського. Вчений з'ясовує розвивальні можливості міжпредметної інтеграції та методичні засади розвитку творчості учнів, яка ґрунтується на розвитку уяви як провідного психічного процесу становлення творчої особистості.

Особливий вплив на розвиток творчих здібностей дитини та словесної творчості має інтеграція видів художньої діяльності (література, музика, живопис, драматизація), які значно підсилюють образи уяви, увиразнюють їх, емоційно насичують, сприяють формуванню асоціативного мислення і поліхудожнього виховання. Творчість, як відомо, це завжди вихід за рамки, зміна існуючих знань, міркувань, норм, створення нового змісту [9, с.366].

Основні закони творчого мислення сформульовано німецьким педагогом Е.Мейманом: 1) розвиток індивідуума з самого початку визначається переважно природними задатками; 2) найраніше розвиваються ті функції, які є найважливішими для життя і задоволення елементарних потреб дитини; 3) духовний і фізичний розвиток дитини відбувається нерівномірно.

Процеси сприймання, інтерпретації і творення мистецьких образів мають свої діалектичні й психологічні особливості.

Сприймання як один із важливих психологічних процесів невід'ємний відвідкриття дитиною життя, а потім – мистецтва. Неможливо примусити полюбити мистецтво мобілізацією волі, думки, можна тільки виховати потребу в ньому.

Діалектика художнього сприймання полягає в тому, що означений процесне тотожний із визнанням творів мистецтва як дійсності, і водночас створює у співтворчості з митцем уявлюваний світ, наділений особливою художньою достовірністю. Художнє сприймання, з одного боку, спрямоване на чуттєво–споглядальний предмет (яскраву фактуру живописного полотна, об'ємні форми, співвідношення музичних звуків, звукомовні структури, образне слово, мелодику), а з іншого – ніби відірвано від них і переходить за допомогою уяви в образно–смыслову, духовну сферу естетики ціннісного об'єкта, звертаючись до чуттєвого споглядання.

Специфіку естетичного впливу різних видів мистецтв розкрито в працях Н.Вітковської, А.Щербо, Д.Джолі. Сутність означеного процесу полягає у створенні оригінальних особистісних чуттєвих образів під час сприймання творів мистецтва [4,с.85]. Синтез видів мистецтв розширює асоціативну діяльність свідомості, активізує уяву, прискорює осягнення образу. Маючи відносну самостійність, синтез мистецтв набуває нового художнього звучання, підпорядковуючись загальному ідейному задуму твору, що вивчається. Художній образ, створений синтезом мистецтв, набуває нової якості як за своїм змістом, так і за формою, завдяки чому й підсилюється його вплив [8,с.50].

Найпростішим прикладом збігу різних образів (зовсім несхожих на перший погляд), які мають спільний емоційний знак в процесі сприймання, може бути звичайний випадок зближення будь–яких двох різноманітних вражень, вони не мають між собою нічого спільного, але вони викликають у нас схожий настрій. Коли ми називасмо блакитний тон холодним, а червоний – теплим, ми зближуємо враження блакитного і холодного тільки на тій підставі, що вони викликають у нас схожий настрій. Фантазія, якою керує емоційний фактор, – внутрішня логіка почуття, найбільш суб'єктивна і передає внутрішній стан враження [5,с.14].

Мовленнєвий розвиток учнів на уроках української мови є більш ефективним і результативним за умови цілеспрямованого використання інтегрованих видів художньої діяльності.

Працюючи над створенням інтегрованого уроку зв'язного мовлення, учитель визначає тему мовного та дидактичного матеріалу, способи інтеграції видів діяльності, добирає мовленнєві завдання, знаходить оптимальне поєднання їх із супорідними видами художньої діяльності таким чином, щоб в уроці були реалізовані всі цілі – дидактичні, розвивальні, виховні. Визначимо зміст та побудову, окреслимо основні етапи структури інтегрованого уроку зв'язного мовлення.

Як визначено в лінгводидактиці, структура інтегрованого уроку мови й мовлення містить три етапи: 1–й етап – формування задуму висловлювання; 2–й етап – творення тексту (усно й письмово); 3–й етап – редагування: виразне читання (розповідь) складних творів, редагування, обговорення, зіставлення з творами письменників (чи зразком, складеним учителем). Визначена структура інтегрованого уроку ґрунтується на даних психології про етапи мовленнєвої діяльності (орієнтування, планування, реалізація, контроль – О.М. Леонт'єв).

Етап формування задуму висловлювання співвідноситься з такими етапами мовленнєвої діяльності, як орієнтування, планування. Вирішує такі завдання:

- актуалізація чуттєвого досвіду, знань учнів про предмет висловлювання;
- активізація слів, словосполучень, речень, необхідних для вираження думки;
- удосконалення способів мовленнєвої діяльності («азбуки мовлення»), найголовніших опорних умінь;
- ознайомлення з виразними можливостями слів, граматичними формами, колективний добір влучних слів;
- розвиток навичок грамотного і каліграфічного письма, граматичних умінь.

Етап творення дитячих зв'язних висловлювань відповідає етапу реалізації задуму. Управління дитячою творчістю здійснюється через багатоваріантні мовленнєві завдання, які спонукають дітей до складання тематично близьких казок, розповідей, міркувань, віршів.

Етап редагування, обговорення дитячих творів, зіставлення зі зразками художньої літератури є завершальним. Він зорієнтований на контроль. Доцільним тут є виразна розповідь складених творів у особах, драматизація, створення пластичних етюдів, виконання ілюстрацій чи колективних композицій, добір влучних заголовків до дитячих творів.

З метою розвитку словесної творчості надзвичайно важливо програмувати єдність логіко–понятійного та емоційно–образного компонентів не лише в мовленнєвій діяльності, а й різних видах художньої діяльності, які активізують процеси творення зв'язних висловлювань (у музичній діяльності – хоровій, пісенній, інструментальній; в образотворчій діяльності; у драматизації; у пластиці).

Таке злиття видів художньої діяльності ґрунтується на взаємодії та взаємопроникненні різних видів мистецтв, особливостях сприймання дітей молодшого і середнього шкільного віку. Воно створює оптимальні умови для гармонійного впливу на особистість дитини, на розвиток її уяви, сприяє глибокому проникненню у світ мистецтва і творчого самовираження [3,с.46].

Розвивальні можливості впливу інтегрованої художньої діяльності розкривають широкі перспективи для мотивації мовленнєвої діяльності на різних етапах творення самобутніх дитячих висловлювань. Крім того, через гру, драматизацію, фахову виконавчу діяльність можна допомогти розкритися дитячій особистості в різних видах мистецтва і поглибити майстерність.

На основі теоретичного аналізу з'ясовано сукупність параметрів, на яких ґрунтується системний підхід до вивчення динаміки мовленнєвого розвитку: аналітична, аналітико–синтетична чи синтетична діяльність; усне чи писемне мовлення; тип, жанр, стиль тексту; види мовленнєвої діяльності; ступінь творчої активності та самостійності; способи міжпредметної інтеграції; співвідношення когнітивного та емоційного видів діяльності; якість особистості; когнітивні, креативні, оргдіяльнісні.

У процесі дослідного навчання встановлено динаміку мовленнєвого розвитку учнів експериментальних груп, які виявили порівняно з контрольними групами вищі показники сформованості:

1) окремих когнітивних комунікативних умінь на аналітико–синтетичному, репродуктивно–конструктивному та конструктивному рівнях – на 14,9%;

2) творчих (креативних) умінь користуватися сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови письмових конструктивних та конструктивно–творчих робіт: виражати оцінні судження; висловлювати емоційне ставлення до почутого (зображеного) засобами інтегрованої художньої діяльності; користуватися організаційно–діяльнісними вміннями – на 22,35%.

Системність обґрунтованих вище критеріїв є визначальною для встановлення динаміки мовленнєвого розвитку учнів експериментальних і контрольних груп. Визначено наступні рівні:

1. Рівень сформованості творчих (креативних) умінь користуватися сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови письмових конструктивних та конструктивно–творчих робіт, а саме: докладний переказ сюжетного художнього тексту (легенди, літературної казки, байки) ілюстрованих малюнком, картою, інструментальною музикою, пісню, драматизацією; докладні перекази наукових текстів різних авторів та їх зіставлення; роздум за враженнями від поезії, музики (пісні); стилістичний переказ ілюстрованого наукового тексту за опорою.

2. Рівень сформованості умінь користуватися сукупністю узагальнених способів мовленнєвої діяльності під час побудови творчих робіт таких видів:

роздум тематичної групи «Я – серед людей» на основі зіставлення ілюстрованої казки та оповідання; роздум тематичної групи «Я – громадянин» на основі зіставлення легенди та поезії, ілюстрованих картою і музикою; роздум тематичної групи «Я – громадянин» за мотивами прочитаного наукового тексту, історичної пісні та вірша, музики, архітектури; порівняльна характеристика історичних постатей за мотивами інтегрованої художньої діяльності (сприйняття наукового тексту, поезії, творів образотворчого мистецтва, музики).

3. Рівень оволодіння уміннями виражати оцінні судження засобами слова під час сприймання тексту та оцінювання і поліпшення учнівських письмових конструктивно-творчих та творчих робіт.

Дослідження здійснювалося сукупністю пропонованих завдань: дібрати крилаті вислови, скласти поетичні пісенні рядки; створити роздум тематичної групи «Я – серед людей» (історичної події очима сучасних поетів та філософів-мудреців минулого); побудувати діалог, драматизацію, пластичний етюд за мотивами художніх творів; зіставити окремі види (жанри) мистецтв, з'ясувати їхню співзвучність; скласти імпровізований роздум, словесний (графічний) малюнок, діалог, драматизацію; дібрати музику в процесі обговорення, редагування дитячих висловлювань.

4. Рівень оволодіння уміннь виражати емоційне ставлення до почутого, зображеного засобами художньої та словесної творчості: кольором, малюнком; добором (створенням) вірша, загадки, крилатих висловів; інструментальною музикою або піснею, добором картин чи творів архітектури; пластичним етюдом, драматизацією.

5. Рівень сформованості організаційно-діяльнісних уміннь вивчався на основі таких завдань: визначити мету навчальної (мовленнєвої) діяльності; спланувати, спрогнозувати і організувати досягнення поставленої мети; рефлексувати досягнутий результат і вичленити спосіб дії, прийоми творчої діяльності; зіставити і оцінити власні результати (способи, прийоми) діяльності з досягненнями однокласників (творчих груп).

Сукупні показники сформованості уміннь виражати думку в різних типах, стилях, жанрах мовлення та видах мовленнєвої діяльності (1–5) виглядають таким чином: загальна середня різниця між контрольними (64,75%) й експериментальними (87,1%) групами відповідно склала 22,35%.

Таким чином, бачимо суттєві переваги застосування принципу міжпредметної інтеграції. Особливого значення набувають закономірності технологій, форм і методів навчання: 1) первинність отримання учнем особистісного навчального продукту у відношенні до аналогічних зовнішніх освітніх стандартів сприяє підвищенню навчальної мотивації й продуктивності освіти; 2) підвищення в навчальному процесі ролі відкритих завдань, які не мають однозначно передбачених рішень й відповідей, підвищує інтенсивність й ефективність розвитку креативних якостей учнів та закономірності цілей навчання, зокрема: а) освітня продуктивність учнів зростає, якщо вони свідомо беруть участь у визначенні цілей навчання, доборі його технологічних елементів, у створенні особистісного компонента змісту освіти; б) цілі кожного нового етапу навчання визначаються рівнем досягнення мети попереднього етапу й особистісними особливостями тих, хто навчається в динаміці їх розвитку та закономірності змісту навчання. Ефективність навчання визначається способами структурування змісту освіти: наявністю концептів, співвідношення і взаємообумовленості його частин, чергуванням інтеграційних елементів з детальним розглядом його складових, наявністю в цілісній системі компонентів індивідуального учнівського змісту освіти: 1) відкритий зміст шкільної освіти більшою мірою визначає можливість індивідуальної освітньої траєкторії учнів, ніж зміст у розумінні засвоєння навчального матеріалу; 2) включення в навчальний процес метапредметного змісту освіти виводить учня за межі навчального предмета й призводить до встановлення ним особистісно-значущих зв'язків з іншими навчальними сферами, які визначають цілісність змісту освіти; 3) особистісне пізнання учнем фундаментальних освітніх об'єктів зазвичай зумовлює вибудову ним особистісної системи знань, адекватної до дійсності, що передбачено освітніми стандартами.

Список використаних джерел

1. Біляев О.Т. Інтегровані уроки рідної мови // Дивослово. – 2003. – №5. – С.36–40.
2. Варзацька Л.О. Підручник рідної мови і мовлення для початкових класів як модель особистісно зорієнтованого розвивального навчання / Проблеми сучасного підручника. Зб. наук. праць. Вип.6 Ін-т педагогіки АПН України, К., 2006. – 326 с.
3. Варзацька Л.О. Навчання української мови розв'язанням мовленнєвих завдань у початкових класах // Українська мова і література в школі. – 2003. – №4–5. – С.46–48.

4. Витковская Н.С., Щербю А.Б., Джюла Д.Н. Формирование эстетической культуры младших школьников. – К.: «Рад. шк. Изд. 2–е, доп.», 1985 – 134 с.

5. Выготский Л.С. Воображение и творчество в детском возрасте. – М.: Просвещение, 1991. – 92 с.

6. Гончаренко С. Методика як наука. – К.–Хмельницький: Вид-во ХГПК, 2000. – 356 с.

7. Максименко С.Д. Психологічна організація умов розвитку суб'єкта учіння // Актуальні проблеми психології: Зб. наук. праць. – К.: Ін-т психології ім. Г.С. Костюка, 2003. – 469 с.

8. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К.: Генеза, 2002. – С.260.

9. Хуторской А.В. Современная дидактика // Учебник для вузов. – Санкт–Петербург: Питер, 2001. – 540 с.

Лобанчук Е.А. Технология развития словесного творчества посредством межпредметной интеграции в системе компетентного образования

К вопросу о сущности межпредметной интеграции, которая содействует развитию личности ориентированного креативного подхода и перспективных путей реализации основных функций личностно ориентированного образования, и прежде всего его доминирующего принципа – природосообразности.

Ключевые слова: *межпредметная интеграция, развитие, виды искусств, виды художественной деятельности, средства развития речи, природосообразность, проектная деятельность, компетентность.*

Lobanchuk, O.A. Interdisciplinary integration in the competence of education

On the essence of interdisciplinary integration that promotes individually oriented creative approach and promising ways of leading features of personality-oriented education, and especially its dominant principle – pryrodovidpovidnosti.

Key words: *interdisciplinary integration, development, arts, forms of artistic activity, speech development tools, the natural correspondence, project activity, competence.*